

למפרות אצנות ועיון

דב סדן

ועוד על איוב ורעיו

בעניין י. ח. ברנר וסביביו

הפולני, קארול איז'קובסקי; שחיבורו: המאבק על התוכן, עשה בי רושם קיים.

1

דברים אלה, שהם מגופה של אותה שיחה, שיותר שהיה בה משום קטגוריה על דעת איש שהיה היה בה משום סניגוריה על דעתו, הבאתי לפני אהרן צייטלין, שאביו הנחילו אש זיקתו לברנר הדמות, והייתה פי שניים ברותו. לשמע דבריו על השלישייה — ר' הלל צייטלין, ר' ש"ם בריסוביה, ר' בנימין — שהיו עמו, עם ברנר, ב"המפורר" וב"רביבים", אמר דבר הגדרה: איוב ושלוש רעיו. המוסף: איוב גם היה ונברא וגם משל הוא. להבנת דבריו הסותרים האלה, דין לזכור, כי אהרן צייטלין כתב צידוק פואטיקה דראמטית, ברענר שמה, וכתבה פעמיים, ונסחקה הבחונה יצאה לאור, לאחר פטירתו, והיא כלולה בספר, "לעומאמלעט דראמעס" (1974). פואטיקה זו ניתן במחשה מבוא קצר, והגוי להביאו בתרגומי:

"היה זה לפני שבועים שנה ומעלה, בהומל, ברוסיה הלבנה; בביתו הדל של סופר צעיר, ישב קידו, ש" בא זה מקרוב מספסל-הישיבה, בחור ששמו יוסף חיים ברנר, ונירענע ברנלז עריסתי'עץ ישנה. בעריסה שכב מי שעתידי היה להיות מחבר השירה הדראמא-חית, שנבדקה עכשיו, אך נחשבה ב"1927, שש שנים לאחר רציחתו של ברנר חמן קצר לאחר שוכ המהבר מארץ-ישראל דא לווארשה, מי שנירענע, לעתים קרובות, את עריסתו, לא יוכל לנענע ולהרגיע את מכאוב היהודי שבו, עד אחרון רגעיו. הוא היה כטבע ברייתו, אך לעזר (היה אהוב לימוד לאמי הניצחיה סכית, ואפילו במסכת), אך לנצמד ולענותו הנצחית שלו עצמו, שנתמזגה בענות היהודים וב" עצבות של היות-אדם, לא יכול היה לעזור. בקרעו קרעים מעמו וקדושו, קרע קרעים מעצמו. גולד בשנת המרעות, 1881 ונספה בפוגרום הצרבי הרא"ש, שהצעיפו אותו ששם שאינו אמר כל-בשואה: מאורעות".

עדיכאן לעניין איוב גם היה ונברא, מכאן תאילד לענין וגם משל הוא: "השירה הדראמטית, ברענר" אן לה תביעות לדיקים, ביורגאפיים ריאליים, — — — המהבר לא התכוון להתחשב בכללים של מוצרי-מחווה. הוא העלה קודם-כל דראמה על בימת-החיים שלו עצמו".

2

דומה, כי פוסקת-הסיים היא העיקר, הוא, משו"ר-האמונה, שלא ידענו בחרנו כמותו ליניקה מבקורות האמונה, הרחוקים והקרובים, על לבטיהם ונפתליהם, עוקר את הפרגוד שבין אהרן המעריך לבין יוסף חיים הנערץ, ומגיע ליד זהותם הגמורה. להמבקש לידע עומקו של דבר, יילך אצל שני שירי, שענינם ברנר גם הוא, — המלח עם בספר, "רוח מצולה" (1975), אשר ש. שלום אמר בו בשערו: "בספר העובדון המאיר הזה, ההתלקחות האח" רונה של נשמת המשורר השרף בבדידותו", ושיר האחד (עמ' 323) ענינו כשמו: רצח ברנר, וכך לשונו: "בספר איש השכול / באלהים / נרצח — ידבר לא היה מלתי אם / למע שאול / שנהגים // אך בעת-ההיא אש-השכול" והוא כותב: "עולל / נכתבונתה-עליהם-האל האל / ששלה-ידו ובחיקו ארוז שש" השיר האחר (עמ' 327) עליו: בחיי ברנר ושמי: מלים שתיים, וכך לשונו: "אבינו לארץ שלח שני בניו / וברנר באותיות אמיצות לו כתב: / טוב כי שלחת בניך הלום / מה המקום, // וירדו הבנים חזרו אל גלות, / לא עמדת להם זכות, / אך שתי המלים של האיש שברנר / זמנימה אתריכך, / באיכות באותיות-הגלות / למן תרפ"א עד תרס"ג: / מה / המקום".

3

ובהעלותנו את זכר אהרן צייטלין בבתי-הלימוד ידית שלנו, להיות לו יד ושם בחומתם, נעשה אותו ושירתו והגותו עניין לענות בו, דבר שנה והתבוננות, יזכה למה שלא זכה רוב ימיו, — להיותו עמנו ובקרבתנו, גלמד בו ועליו — כי פה המקום.

אמר הכותב: במלאת חמש שנים לפטירתו של אהרן צייטלין נקבעו, באוניברסיטת בירושלים וברמת-גן, פרסים לשמו ולזכרו, ונתקיימו סדרי התלוי קה בנו זכה. בפרס מטעם אוניברסיטת בריאלן זכו שני צעירי הוקרים (עמר — ספרות, שהיצר — פילוסופיה), ואת סדר-החלוק פתח מרופ' ד. גילאי, ואחריו הירצה פרום הלל ברזל על יצירתו של אהרן צייטלין, וסיפרו זכרונות עליו כרת רחל צייטלין ופרטי חיים בראבוויץ. והריני מביא בזה, בהרחבת מה, את דבריי באותה עצרה.

א

ברשותכם, אחויר את עצמנו לראשיתם של הבתי לים האלה, כוחלי אוניברסיטת בריאלן, כדי להתי יות זכרה של שיחה שבין מייסדה ומבונה, ר' פינחס אורגין, עליו השלום, ובין עבדכם, בסמוך לפתיחת שנת הלימודים הראשונה. השיתה גסבה על כמה וכמה ענייני הכרוכים בייסדה של אוניברסיטה זו, משמעה, טעמה, ולא אטריחכם עתה אלא בקטע מתוכה, שענינו היה בירור תוכנית הלימודים בספרות העברית של הדורות האחרונים, שנקראנה גם פרופ' ברוך קרוצווייל, עליו השלום, גם עבדכם, להיותנו כמלמדיה, ונענינו לה לקריאה, איש איש כקיוונו.

ב

אם לקירוי אני — ראיתי בזה, באותה קריאה להרי ראה, שנת כושר לדרוש ולהתלמדה את הנתיב, כפי שניסיתי לנמק ולבנה במחזור הרצאתי, יבכללו במהברתי, "על ספרותנו — מסת טובאי" (תש"ב), ושבה שללתי את התפיסה, שהיתה והינה המקובלת, שהגבילה ומגבילה מה שנקרא ספרותנו החדשה על מה שנתחלשל מתנועת ההשכלה בלבד ועל מה שכתב בלשון העברית בלבד, הרשתי להתי חבת בסיסה, ביחד במרצה של אירופה, על דרך העמדתה על שני המשלשים: תלתי-רמיית (למדת, הסיודת, השכלה), תלתי-לשגיות (עברית, יודיש, לעז), ובבואי, כתום הצי יוכל ומעלה לבדוק מה עלתה לה למחברתי ולתכניתי הכוללת והכוללית. (ורא מאמרי: "על ספרותנו — מסת חיתום", בכרך ב' של ספר, "ארוחת ושבילים", תשל"ח, עמ' 173—184), ראיתי כי נקלטו קצת טעמים, אך לא יכולתי שלא לסיים בהצהר, שהבאתיה גם לפני ר' פינחס אורגין: הקמת קתדרת-גן, שבה תילמד, לפחות לפי קוויה הגדולים, כמין פרופידיויטיקה של ספרותנו הכוללית, ושלמידה הא כפרוודור של חובה הקודם לטרקליאית של רשות — איש איש וטרקלינו כאונו והתכוונותו לשם התחיותו בו.

ג

הנהגה התלנית הזאת, המחזרת עד עתה על פתי חיהם של בתי תלמד' ספרותנו בדורות האחרונים, לא נחקלה גם או על דעתו של ר' פינחס אורגין, שכן הייתה לו תכנית משלו, שאף העלה אותה על הכתב הודפסה כמעט לשיבת המורים הראשונה; והריני מוצר לשמרה, כי מי שחקר בתולדות איני כריסטת בריאלן וראשיתה, לא מצאה בגנויה, ומקויה שסופה חיצא, ההבדל שבין שתי התוכניות היה, בעיקר, כמה שתכניתי המלינה להרחבה מפנים להרחבה, ותכניתו התגוררה בצמצום לסיים מצמצום, שכן העמידה את התכנית ההוראה על המי והמה שתחום הספרותי הנקראת, הריש"ה, המי"ה, כפי להעמיד חסיבה שהיא חלית לסי החיבורים, כשם שהיא חלית לפי המחברים, לא יכלתה, כמובן, להעיר לים, כי אם קונסטרוקציה אקלקטית כזאת, הבנויה על דרך תלישה אחר תלישה, גיהו, בדוחקו של דוחק, לקיימה להלכה, כך היא בחינת הלכה אין מורין כן, ובשיער לא ירדו מורי הספרות שקראם להורר תה, שכן לא יוכלו להעדיף כעמם של אקלקטיקה על אמתה של היסטוריה, אכן, כשמע פרופ' אורגין שהצעתו גידונה לו לפרופ' קרוצווייל ברתוחין, כשם שנידונה לי בצעננו, לא העלה אותה לפני אסיפה המורים, והסתפק בהרעה, כי המורים ילמדו כדרך שילמדו, איש איש ותפיסתו, ניתן לסמוך עליהם.

ולא העליתי עתה אותה שיות-בירור, אלא כדי להזכיר כי שני האישים, שזכרם כינס אותנו פה ועתה, הם ר' הלל ובנו אהרן צייטלין, קיימו, חסי קיד נחשב בארגומנטציה שלו, שאמרתו לו לאיש-שיחי, בערך, כרבים אלה: גינה שאני מתכחש לדעתי ולסברתי, ואני מקבל דעתו וסברתו, ומבדיל, בתוך המעגל הכולל של ספרות שני-דור אחרונות, בין הסופרים המעטים בה, שחיהם וקולמוס היו בתחום האמינה והמצות, ובין הסופרים הרבים בה, שחיהם וקולמוסם לא היו בו, ואני מלמד את הראשונים ואינו מלמד את האחרונים, כלום אין אנה בורא דיוקן של ספרות-דור-הדורותיים, כפי שלא הייתה ולא נבראה כמעשות אלא נבדאה כמשאלה-לאחור, ועד זאת, מה אעשה בהם בסופרים, שלא כתחילת עמידתם בתחום האמונה והמצות סופה, שהיאה בהם, לרוב באמצע חיהם יצירתם, רוח של תשובה, וכשם שהיו לפניו כך היו לאחריה במעגל הספרות הכוללת, ונאמנו עד סופם למי שנאמנו חלילה, ושלא לדבר על דרך המופשט, אבוד במשל המוחש: גם לפני התכנית האחת, גם לפי התכנית האחרת, חייבנו לייחד זכריותהוראה על חבורת אישים, שהיו קרובים זה לזה — ר' בנימין, שרגא פיבל ברי טוביה, והילל צייטלין, האמנם ניתן לצמצם את הדיבור על שלושיה אלה אך מבחינת הצד השווה האחד שבהם, שיבתם לתחום האמונה והמצות, ולא להר"ה-או מבחינת הצד השווה האחר שבהם והיא זיקתם אל יוסף חיים ברנר, שרישום סרכויותו בר חיהם ובפרעלם אינו ניתן לחתיקה, והם היו מתקומי מים לחתיקה, וסימנך, הערצתם לו, לאישיותו, דמר זה הזקנת רוחו וסאסרה, כגודל שיערה בתחילתם גדל שיערה בסופם, וניתן לצרף להם את ש"י עגנון, שהיחס והערכתו לברנר היו שקיים ווב אהבה והפלאה, שלק נגרעה, כשיערה של שמה, עד אותיות, כל הבקי בודייה של הבעיה הזאת, ידע, מה שקל השפעת אישיותו והגותו של הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, זכרונו לברכה, עליה, ואי אפשר שלא יתחבט בשאלה, איך נשא ארבעתם בד בבד בהוקרתם של שני האישים האלה, השונים, בתפיסתם ואורחם, מן הקצה אל הקצה, כשם שאר באפשר, שלא יסיק, כי נמשס על המעריצים נדוש היה דיאלוג-תמיד בין שני נערצים האלה, הוא-הוא, בעצם, הדיאלוג המסיער והמפועל של הור, הגדרת המתיחות הזאת בחינת דיאלוג באה לי מירידי הכהני החסדי, המשורר מרדכי גיאורנו (רב) לאגבר עליו השלום, שפירש כך את תמיהתי על שהערצתו את הצדיק שדבק בו רשם בחצרו, הוא ר' יששכר-בר מבלוטא, לא רעה כל-ימאנו מהערצתו את המשורר ההתלבטות, הוא י. ח. ברנר.

ד

כזה וכזאת העליתי לפני, לפני איש שיחי הנכבד, כדי להראות, כי אף לשיטתו אין בה בתכניתו, לפחות לגבי אני, בכדי שיעשה, ולא עוד, אלא לפחות שטרנתי להתיי, גם לשיטתו, את העיסוק המאוויב בברנר, שנתתי אף להזיחה, כי הוא מביא לעיסוק מהירב במיכה יוסף ברי-צ'יבסקי, ולפי שדרכה של תוליה שהיא גוררת תוליה, לא נוכל להיעצר עד שלא תחלכד הטבעת כולה, הכוללת גם המעטים, שאמרו הן לאורחא דמהימנותא, והיותה להם אורח חיים, הן את הרבים, שאמרו, לא אורחא דמהימנות חיים, מהיותם להם אורח-חיים, שכן בהיות התוליות כוללות בטבעת אותה, היא ספרות הור כולה, גילגול מסגרת לאותו דיאלוג, שצריך לפרשו ואקור להעלימו.

דוק, שאמרת: ואסור להעלימו, ולא אמרתי: ואי-אפשר להעלימו, שכן אף בימים הרחוקים ההם, שלא נמשכנו שרין לאפנות ההוראה השאלות, שנתרוחו בימינו, חששתי מסכנת-הבריאה מתוכה של ספרותנו, על דרך תמיקה לקליפתה, לא שנוקדה של דעת נבואה, אלא תלמוד-נעורים הוא לי, כפי שלמדנו ממי שהייתי כרוך אחריו, הוא המבקר